

UYGURCA YAZILAR ARASINDA

Prof. Dr. Rahmeti (Arat)
İstanbul

Önümüzdeki bu uygurca yazma parça Turfan hafriyatında M u r t u k'ta bulunarak *Bfrinci Alman Turf.an - Expedition'u* tarafından Berline getirilmiş olup, bugün Prusya U l f i m Akademisinde saklanmaktadır. Bu yazı, expedition ta afmdan bulunan başka birçok uygurca yazılar ile birlikte, işlenmesi ve basılması için, 1903 senesinde W'. R a d l o f f 'a verilmişni. W. R a d l o f f bunu da başka uygurca yazılar sırasında o umuş, çevirmiş ve sonra bun- lar S. M a l o v tarafından neşredilmiştir {1}.

Yazı kaba kağıda yazılmıştır ve ,saklanabilmiş olan parçanın genişliği ile uzunluğu 20 X 56 sancimdir. Önce iki parça olan kağıt parçaları 51 ile 52-inci satırlar arasında ibiribirine yapıştımlarak bir parça yapılmıştır. 52-inci satırdan başlıyan, yazının son parçasından başkası oldukça düzgün bir imla ve alışıklı bir el ile yazılmıştır.

Yazının dili ayrı bir güçlük .göstermediği .gibi, dil için yeni bir şey de vermemektedir (b. N o t l a r). Dilin ilerleyişini (ink•işafını) gösteren hususiyetler üzerine bu çeşit başka yazılarla birlikte dmulmas gerek olduğundan (bk. aşağıda), ıburada bu hususiyetler üzerinde durmıyacağı;:, Yalnız, burada göze çarpan mühim noktalardan bazıları şunlardır: Uygurca Ak k. (ınef. b.) - eki olan -iğ, -iğ yr. -ni, -ni (-ni edle- 48; -ni başla. 28; urubni 61) öküş yr. köp (57, 59); adın yr. özge (49); öd yr. çağ; aşnuki yr. burunki (46); madın yr. mayın {50}; er - ve - sar - ser eski şekillerini saklamaktadırlar.

Yazının başı e k s i k t i r; ikimin tarafından ve n i ç i n yazılmış olduğunu gösteren kısım ydktur. Yazıda da ım g a ve imza lar bulunmadığı için, bunun m ü s v e d d e veyahut ik o p y a olduğunu düşünebiliriz.

Bu uygurca yazı parçasının bizi alakadar eden birkaç ciheti vardır. Bunların birincisi, metnin y a z ı l d ı ğ ı t a r i h i n belli olmasıdır. Yazı o zamanın hükümdarı olan *Tokluğ Temür'e* verilmiş olduğu için, 1447/48 - 1365 (?) yıllarında yazılmıştır. Türk dilinin en mühim örneklerinden olan Uygur yazılarının tarihlerini biz bugün tamamen tayin edemiyoruz. Bilhassa h u k u k yazılarında kullanılan 12 yıllık h a y v a n . a k v i m i biz-e bu imkanı vermemektedir. Onun için, t f u i k dilinin inkişafında ayrı hususiyetlerin y a r a d ı J ı ş tarihlerini tesbit enme işi birçok yerde t a k r i i h i olarak kalmak mecburiyetindedir. Tarihleri belli olan yazıların, bir araya toplanarak, d i l i n i n k i ş a f ı bakımından araştırılmalı icap edecektir.

Önümüzdeki yazının ikinci mühim ciheti, onun, umumiyetle *Çağatay* ulusu-

[1] W. R a d l o f f, *Uigurische Sprachdenkmüiler*, Hrsg. S. M a l o v. Akad. d. Wiss. der U. S. S. R. Leningrad, 1928 SS. 28-32, Nr. 22.

nun ve bilhassa *Turfan* ve civarındaki medeni ülkenin tarihi için faydalı olan birçok noktaları aydınlatmasıdır. Türk milleti cihan tarihinin büyük bir kısmını kendisi yaratmış veyahut onun yaratılmasına iştirak etmiştir. Yalnız, o, yarattığı tarihi yazmamış ve yazılanın da büyük bir kısmı zamanımıza kadar saklanmamıştır. onun için, bizim, ne gibi yollarla olursa olsun, geçmişte yaşadığımız devirler için ilk k a y n a k olabilecek yazıları büyük bir ciddiyetle toplamamız ve araştırmamız gerektir. Önümüzdeki uygurca parça da bu gibi yazılardan biridir.

Çok dikkatli olan ve zikri geçen hükümdar adlarının ayrı yazılması suretile görünüşü kolaylaştıran yazı tarzı, bu defa bizim zararımıza olmuştur. Çünkü, yazının tarihi şahısların adlarını taşıyan kısmı zedelenmiştir; yazının saklanabilmiş olan kısımındaki on hükümdar adından ancak dördü kalmıştır: *Esen Buka* (11), *İlçikedey* (23), *Yisün Temür* (34) ve *Tokluğ Temür* (45 ve 53) *Esen Buka* ile *İlçikedey* arasındaki hükümdarın adı *Kibek* (20) olacaktır. İlçikedey ile Yisün Temür arasında iki hükümdar yeri vardır. Bunlardan ikincisinin sonuncu harfi olan .i saklanabilmiştir. Adının sonu -i olan hükümdar bu sırada ancak *Çinkişi* (31) olabilir. İlçikedey ile Çin kişi arasında bulunan hükümdarın adını kestirmek biraz güçtür. Elimizdeki listede {'} bu ikisinin arasında üç hükümdar bulunmaktadır: *Dura Temür*, *Tarmaşirin* ve *Sancar*; bunların hangisi Tur :fa n'a heyet göndermiştir? Bunların arasında en uzun hükümet süreni *Tarmaşirin* olduğundan, biz de burada onun adını yazabiliriz (26).

Yisün Temür ile Tokluğ Temür arasında bizim yazımızda iki hükümdar için yer vardır. Bunlardan ikincisinin adının sonuncu harfi -k (ince -k) dir. -k'ye biten adı taşıyan bir hükümdar listede mevcut değildir. Burada ya listede ek siklik vardır veyahut buradaki hükümdarların listedekilerden başka ikinci bir adları da mevcut idi:

Bizim yazımızdaki: hükümdarlar listesi şu şekilde sıralanabilir:

1. Esen Buka (1309 - 1318).
2. Kibek (1318-1326).
3. İlçikedey (1326).
4. Tarmaşirin (1326 - 1334).
5. Çin.kişi (1334 - 1338).
6. Yisün Temür (1338 -).
- 7.
8. . Jk
9. Tokluğ Temür (1347/48 - 1365).

İduk - Kut'un Uygur hükümdarlarına mahsus bir ad olduğunu ve *Barçuk* İduk - Kut'un 1209 senesinde kendi isteği ile Çingiz'le birleştiğini biliyoruz. *Reşid di n'in Tarihi Gazani'sinde* Barçuk (J_,) , J'7 JJ)'un oğullarından .j__.; ((j_u---) ve _;...d _ !'arın İduk Kut oldukları yazılıyor {"}. Monğul - sülalesinin y r l l k l a r ı n d a (!uan - schi, Cop. CXXII).

['] E. de Zambaur, *Manuel de Genealogie et de Chronologie pour l'Histoire de l'İslam*, Honnovre, 1927. S. 248. No. 235 D ja g a t a i'.

['] W. Radloff, *Das Kudatku Bilik*, Teil I, Petersburg 1891. Einleitung XXVIII.

Iduk - Kut unvanının *Barçuk'un* çocuklarına ve çocukların çocuklarına veraseten verildiği yazılmaktadır[']. Bundan sonra bu Iduk - Kut'ların ne oldukları belli değildi. Çingiz devletinin bir imparatorlu cumuriyet olduğuna ve Uygurların da bir do t sıfatı taşıdıklarına göre, Iduk - Kut'ların ortadan kalkmaları için bir sebep yoktu. Şimdi biz burada üç yerde Iduk - Kut'la karşılaşıyoruz ve her üçünde de onlar bu taraflara gelen heyetlerin başında bulunuyorlar. Yalnız, *Esen Buka'dan* önce ve onun çağında gelen ilçiler başında Iduk. Kut'tı gördüğümüz halde, aynı hükümdar çağında gelmiş olan ikinci bir ilçilikte ve ondan sonraki hükümdarlardan *Kibek* ile *Ilçikedey* çağında Iduk - Kut görünmüyor; *Tarmaşirin* çağında gelen ilçiler başında yine görünmüyor. *Murtuk* tarafının Iduk - Kut'a tabi olduğunu düşünebiliriz. Burada onun ilçilere başlık etmesi, heyetlerin başaracakları işin ehemmiyetinden mi ileri gelmiştir? Devletin esaslarından biri olan vergi tanzimi işi Çingiz devletinin başka kısımlarında nasıl olmuştur?

Çin kişi çağında buralara Bey o l arak gelmiş olan *Tarığçı* vergileri tanzim etmiştir. Burada *beg bol-* ibaresi bu taraflara (Iduk - Kut yerine?) tayin edilen bir vali mi demektir? 24-üncü satırdaki *taruğa* (bk. Not 6) sözü *Tokluğ'un* (23) unvanı mı, yoksa bir memuriyet midir [2]?

Bir cihet daha düşünmeğe değer: Müracaat edilen kimse devletin başı olan *Tokluğ Temür'dür*. Demek, idarede, bilhassa maliye işlerinde sıkı bir merkez, ilik olmuş ve ilçiler de doğrudan doğruya merkezden gelmişler; yerli idanenin salahiye ti görünmüyor.

Bunların aydınlatılması tarihimizin bu devre.,i ile uğraşan tarihçilerimizin işidir. Türk milletinin kültür alanındaki işlerini gereğince anlamak için, tarih araştırmacı olmıyanlara da kolaylık gösterebilecek olan, "Monumental Tur-eiaehistorica" ya nekadar ihtiyacımız olduğu bu gibi sorgular üzerinde bir daha fazla duyulmaktadır.

Metin için: Uygurcada ayrı ayrı yazılmış ve aynı sozun ekleri olan parçalar birleştirilmiştir. Uygurcanın son çağlarına mahsus olan birkaç imla uygunsuzluğu metinde olduğu gibi bırakılmış ve ayrıca noktalara gösterilmiştir:

t.=d, d.=t, s.=z, e.=e, Ö.=Ö

e. - Metinde hazan eler *a* biçiminde (iki çizgi ile) yazılmıştır; bu bir telaffuz farkı olmayıp, ancak yazı tarzıdır.

ö. - Ekseriya son devrin uygurcasına mahsus olup, *i'* siz yazılan *ö'leri* gösterir.

[] İçine alınanlar, yerleri olup ta yazısı saklanamıyan sözlerdir.

() İçindeki rakamlar metnin satırlarını gösteriyorlar.

['] W. Radloff, *Das Kudatku Bilik*, Teil I, Einleitung LXIX.

f-1 A. Von Le Coq: *daroga, doroga*, in *Chines.-Turkistan*: "ein Jamben-Beamte niederen Ranges"; im Turfan-Distrikt: "der oberste Zivilbeamte (die aite Bedeutung)". (G. J. Ramstedt, *Mongolische Briefe aus Idikut-Schahri bei Turan*, SPAW. 1909. Einleitungs). Bundan başka bk. WB. (III, 1629): Çağ. Osman. "Chef eines Bezirks oder einer Stadt; Bezirksverwalter; Polizeichef."

- 1 [Bir} yigirminç ay, altı yangı(ğa}
 2 . ilçi ke[lip} . .
 3
 4 [kalan kesip}, inçü bağçı[larğa}
 5 kalan kesmişi yok. Yan[a}
 6 . . . /z Iduk - Kut, Tüke T/ .
 7 . /ilmiş Tarkan, S/ .
 8
 9 {ka}lan k[esip, inçü bağ-}
 10 çılarğa kalan kesmişi yoDkJ.
 11 [E}sen Buka kan çakınt.a,
 12 [Künçü}k Iduk - Kut, Kıd.ay U/ .
 13 başlığ ilçiler birle
 14 kalan kesip, inçü bağ[çı -}
 15 ğa kalan kesmişi yok. Yana bu
 16 [kan ö}ze ök, Kuduğu Bad.ur, İrkenür,
 17 İrkey ilçiler birle kalan
 18 kesip, inçü bağçığa kalan
 19 kesmişi yok. Yana
 20 [Kibeik} kan çakınta, Yabğu Beg kalan
 21 kesip, inçü bağçılarğa
 22 kalan kesmişi yok. Yana
 23 [ilçi}ikedey kan çakınt.a, Tokluğ atlığ
 24 taruğa ke ip, inçü .bağçılarğa
 25 kalan kesmişi yok. Yana
 26 {Tarmaşirin} kan çakınt.a,
 27 Künçük Iduk - Kut Tüpçük
 28 Bad.urm başlaip kelip, kalan
 29 kesip, kalan kesip, inçü bağ-
 30 çılarğa kalan ,kesmişi yok. Yana
 31 {Çinkiş}i kan çakmt.a, Tariğçı beg bolup
 32 kelip, kalan kesip, inçü bağçı-
 33 ğa kalan kesmişi yok. Yana
 34 (YJisün Temür kan çakınt.a, Kulun Kıa
 35 kalan kesip, inçü bağçılarğa
 36 kalan kesmişi yok.
 37 kan çakınt.a, Tıdığ ilç ke!Jp,
 38 kalan tüs.üp, inçü bağçığa
 39 kad.ılmadı. Yana
 40 /lk kan çakınt.a, Kuba Çakırça
 41 birle Say Buka, Ç00<.udu,
 42 Temüke başlığ ilçiler birle
 43 kalan kesip, inçü bağçığa
 44 kalan kesmişi yok. Yana

- on birinci ay, altıncı günü,
 2 . ilçi gelip,
 3
 4 vergi kesdikte, *inçü* bağcılara
 5 vergi kestiği yoktu. Yene
 6 ./z Iduk-Kut, Tüke T/.
 7 ./ilmiş Tarhan, S/..
 8 (ilçilerle gelip),
 9 vergi kestikte, *inçü* bağcılara
 10 vergi kestiği yoktu.
 11 E sen B u k a han çağında,
 12 K ün ç ü k I d u k - K u t, M/.
 13 riyasetindeki ilçiler ile
 14 vergi kestikte, *inçü* bağcıya
 15 vergi kestiği yoktu. Yene bu
 16 han çağında, K u d u ğ u B a t u r, I r k e n ü r,
 17 I r k e y ilçilerle vergi
 18 kestik e, *inçü* bağcıya vergi
 19 kestiği yoktu. Yene
 20 K i b e k han çağında, Y a b ğ u B e y vergi
 21 kestikte, *inçü* bağcılara
 22 vergi kestiği yoktu. Yene
 23 I l ç i k e d e y han çağında, T o k l u ğ adlı
 24 t a r u ğ a gelip, (vergi: kestikte) *inçü* bağcılara
 25 vergi kestiği yoktu. Yene
 26 T a r m a ş i r i n han çağında,
 27 K ün ç ü k I d u k - K u t riyasetinde T ü p ç ü k
 28 B a t u r gelip, vergi
 29 kestikte, vergi kestikte, *inçü* bağcılara
 30 vergi kestiği yoktu. Yene
 31 Ç i n k i ş i han çağında, T a r ı ğ ç ı B e y olarak
 32 gelip, vergi kestikte *inçü* bağcıya
 33 vergi kestiği yoktu. Yene
 34 Y i s ü n T e m ü r han çağında, K u l u n - K ı y a
 35 vergi kestikte, *inçü* hağalara
 36 vergi kestiği yoktu.
 37 . han çağında, T i d i ğ I l ç i gelip;
 38 vergi tanzim ettikte, *inçü* bağaya
 39 karışmamıştı. Yene
 40 ./IK han çağında, K u b a Ç a k ı r ç a
 41 ile Say B u k a, Ç a ı k u d u,
 42 T e m ü k e riyasetindeki ilçeler ile
 43 vergi kestikte, *inçü* bağoya
 44 vergi kestiği yoktu. Yooe

44a	emdi
45	kanrnr}z Tokluğ Temürge bağçılarning
46	öd.üg: Biz burunkı bu
47	{kanJlar çakınt.in berü ağa ini.
48	lerimiz birle bağnr edlep,
49	ös.ge alban yasak
50	tud.mayrn,
51	[kan}larımızğa küç birip yorıdınız
52	e.rt.i . E.mti takı ıbolsar,
53	(kan}11llız Tokluğ Temür, İtk
54	Sında yeme bağlarımıznr
55	e.dlep yarışı bolt.r .
56	Az birür urubumuz
57	'köp bolt. t . Anmg
58	teg ök bağlar-
59	nrng köJbi kalt.ı . Biz ağa ini-
60	[leri}miz birle bolup, bu yrıt.a
61	./ğan urubnr бүd.kerdimiz
62	[er}t.i. Bir kişi iki alban
63	[t}ud.zun tiser, bağlar
64	[kam}mıznrng ol,
65	alban bis.ning ol .
66	./k yarlıg bolzun.

Notlar

1 Yazı ve kağıdın görüşünden biz bu *ötüg bitigi'rin* sonu eksik olmadığını düşünebiliriz. Onun için, bu yazıyı yazanların adı ve yazılmasının sebebi başında yazılmış olacaktır; yalnız, yazının bu kısmı bize erişmemiştir. Burada adı saklanmamış olan ilçinin 'T o k l u ğ T e m ü r',den gelmiş olduğunu ve bu ilçinin öncelerde *inçü bağçılar* 'ın istifade etdikleri kanuna uygun olmıyan hareketinin bu yazıya sebebiyet vermiş olduğunu tahmin edebiliriz.

3 ve 8 Burada boş bırakılan *y e r l i ; r i n* ancak birer *s a t ı r d a n* ibaret olmıyabildikleri kendiliğinden anlaşılır. Çünkü, şimdilik yazı başındaki eksik- liğin ölçüsünü kestirmenin imkanı yoktur.

4 *inçü bağçı*. Buradaki *inçü* sözü *bağçı* sözü ile bir birlik yapmaktadır. Yalnız *bağ* sözü geçen yerlerde *inçü* yazılmıyor (bk. 48, 54, 58 ve 63) .*Inçü* sözünün Çağ. anlamı (WB. I, 1455): 1. *Die fürstliche Domaine*; 2. *Bin Diener*; *Jeder, der fre i w illi g in den Die.nst eines Beg's tritt und von ihm unterhalten wird.* Buna göre, *inçü bağçı* burada "tımarcı" (Domanenpachter) olmalıdır. Bunlar bahçeden aldıkları verimin bir kısmını (bk. *urub* 56) devlete vermekle

44 a şimdi
 45 hamınız Toklu ğ Tem i.'i' re bağcıların
 46 dileği (şudur) : biz önceki bu
 47 hanlar ı; ağındanberi, büyük küçük
 48 kardeşlerimiz ile bahçeyi işleyip,
 49 başka bir türlü vergiye
 50 katlanmadan,
 51 hanlarımıza emek verip geçinmiştik.
 52 Şimdi ise,
 53 hamınız Toklu ğ Temür, İrk
 54 S ı n d a dahi bizim bahçelerimizi
 55 işleyerek, (bize) ortak oldu. (Onun
 56 için bizim) az olan vergimiz
 57 çoğaldı. Tıpkı bunun
 58 gibi bahçelerin
 59 çoğu (olduğu gibi) kaldı. Biz büyük
 60 küçük kardeşler birleşerek, bu yıl da
 61 . vergimizi verdik.
 62 (Şimdi), bir kişi iki vergi
 63 versin, denilse, bahçeler
 64 hanımızın olsun, ve
 65 (bir) vergi bizim olsun.
 66 (Hanımızın) yarlığım bekliyoruz.

başka vatandaşlar üzerinde olan vergilerden dış tutulmuşlardır [']. Bu "kiracılık münasebe i" (Pachtverhlitnis)'nin iki taraflı şartlarla, s e r b e s t ç e bağlanmış olduğunu ve "k,iracı" (Plichter) 'nın isteği ile bozula bileceğini de görüyoruz.

R a d l o f f buradaki *bağcı* (*inçü bağcı!*) sözünün başka metinlerdeki *borlukçı* (bk. yukarda No. 21: *inçü borluk ve borlukçı*) yerine kullanıldığı ve bunun oldukça son çağların hususiyeti gibi görmek istemiştir. Yalnız, Uygur-

['] Başka bir uygur yazısında (T. M. 223 = W. Rad ol ff - S. M a l o v, *Uigu- i-sche Sprachdenkmäler*, S. 25. Nr. 21): *inçü borlukka edlegüçi bir evlüg kişi bir-zün timiş üçün, biz... begler, bu Altun-Kia Karğu (?) nung tud.up turur kalanın il öngdün-ninde üs.üp, Budaşırığa borlukcz birtimiz, tip, tamğalarımıznu basıp birtimiz. Bu kündin song, bu Altun-Kiağa kala.n, kayıt (?), tüd.ün, kapı(.), negüme alban biz tilemez biz, "... inçü ba,hçede çalışmak için bir evli kişi (?) venilsin ,denildiğinden, biz.....Bey-ler, bu A l t u n - K ı y a Kara ğu'nun (vetmekle mükellef olduğu) ,vergisini (kalanını) il (cemaat) önünde üzüp (üzerinden alarak), (onu) Buda ş ı r ı 'ya bahçıvan (olarak) verdik ve damgalanmızı bastık. Bu günden sonra, biz bu A l t u n - K ı y a'dan kalan, kayıt(?), tütüin, kapı (?) ve başka h i ç b i r v e r g i istemiyeciğiz."*

larda *borluk* 'un ne gibi anlamında kullanılmış olduğu şimdilik pek te iyi bilinmiyor. Uygurlarda yalnız üzüm bahçeleni mi vardı? - sorgusu açık kalıyor.

Bağcı ve bağcılar ile birlik ve çokluk mu gösterilmek istenmiştir? Yoksa burada bir yazı hatası mı var? Binincisi doğru ise, bizim yazımızın, büyük dik-katle yürütülmüş olan, bahçenin idare defüerine istinat edilmiş olması gerektir. Menkezden gelen ilçilerin muntazam ,gösterilmiş olması da bunu doğruluyor gibidir.

S *kalan*. Burada *kalan* sözü heryerde yalnız "vergi" diye çevrilmiştir. Bununla *ne gibi vergi* ifade edildiği ancak bu gibi başka yazılarla karşı-laşırıldıktan sonra tesbit edilebileceğinden, şimdilik burada bunun dzahr tecrübesi faydasızdır. *Kalan* herhalde bu gibi *bağcı lar* için olmıyan ve başka vatan-daşlardan kesilmekte olan (belki de bir mahaU.e, köy veyahut şehirlere t o p t a n kesilen) umuimi ibir vergi olacaktır (bk. Nr. 21).

kalan'dan başka vergiler için bk. *alban* (49, 65), *yasak* (49), *urub* (56, 61) v. b. (bk. Nr. 21).

6 *Iduk -Kut, Tarkan* (7), *Batur* (16), *Beg* (20), *Ilçi* (37) ve *Taruğc:* (24, bk. *Ön-söz*); bunlar, burada adların birer parçası olduğu için, çevrilme- miştir.

S *Kes-* "kesmek"; *kalan kes-* "vergi kesmek, vergi tanzim etmek." Krş. : *makbuz kes-*, *kestir-* v.b.

12 *Künçük*. Burada ancak sözün sonundaki *-k* saklanabilmiştir ve metin-deki açıklık s. 27 - ye göre dolduru.Lmuştur. Bunun yerine başka bir sözde gelebilirdi.

13başlığ (42-de de), krş. *başlap* (28). Riyasette bir:kaç adın bitlikte sa-yılması.bugünküne biraz aykırı gibi geliyor. F. W. K. Mü ller gibi alsak ibile bu müşkülât !kalkmıyor (bk. : G. J. Ram st ed t, *Mongolische Briefe aus Idikut-Schahri bei Turfan*, SPAW. 1909. Nachtrag), fakat *başlığ*?!

13 *birle*, metnin her yerinde ,böyle okunmuştur. Bu söz *bilen* gibi de okuna bilirdi; yalnız, açıkça: *birle* (60).

15 *yana*, *yan-* 'dan *a-G* er un d i um. Bugün kullanılmakta olduğumuz *yene* bu sözün *y-* yüzünden *i n c e l m i ş* şeklidir.

16 *bie kan öze ök* "ayni han çağında." Bugün *ayni*, *ıptkı* v. b. ile değiştirdiğimizi *ok* ve *ök* 'terin şivemizdeki kullanılışı pek mahduttur.

20 *yabğu*, Mongulca metinde ,de olduğu gibi (bk. G. J. Ram st ed t, *Mongolische Briefe....*), burada *yabağu* 'da olmaabilirdi; yalnız; bk. : R ad 1 of f - M a 1 o y, *Uigurisdie Sprachdenkmaler*, I n d e x.

31 Burada bulunması gerek olan hükümdar adının ancak sonundaki *-i* saklanabilmiştir (bk. *Ön. söz*).

38 *tüs.üp*, *dku: tüzüp*. Bu cümle kendisinin başka benzerlerinden ancak sonundaki *kadılmadı* (oku: *katılmadı*), "k a r ı ş m a d ı, d o k u n m a d ı" sonundaki *kad.ılmadı* (oku: *katılmadı*), "k a r ı ş m a d ı, d o k u n m a d ı"

1
2
3
4
-

[Redacted]

[Redacted]

1/4

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

1

0

i

[Redacted]

[Redacted]

l

9

J

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36

19 pas styro
20 pas styro
21 pas styro
22 pas styro
23 pas styro
24 pas styro
25 pas styro
26 pas styro
27 pas styro
28 pas styro
29 pas styro
30 pas styro
31 pas styro
32 pas styro
33 pas styro
34 pas styro
35 pas styro
36 pas styro

19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36

[REDACTED]

S. 16-17, Nr. 14, saur 14-15: . . . *salıĝ, negüme katılmaz biz, salmaz biz* " ... vergi, ne olsa, (ona)dokunmayız, koymayız". Başka cümlelerdeki *kalan kesip*, burada da *kalan* 'dan sonra *kesip* S•Özüne yakın olan bir sözü istemektedir. *kalan kes-* burada, tabii, *vergi kes-*, *vergi tanzim et-* demektir; yoksa, vergi toplama için yüksek memurlardan bir heyetin gelmiş olmasını düşünmek güç olurdu. Burada *tanzim etme* ik anlamında ancak *tüz-* 'den *tüzüp* olabilir. Bu sözün sonundaki *-p* burada açık yazılmıştır. Bunun gibi yazılmış olan *-p* 'ler için, bk: *edlep* (55), *köp* (57); *-z-* yetline olan *-s-* için, bk. : *bis-ning* (oku: *bizning*) (65), *biz* (59). *Tüşük* adında bir veingin başka uygur metinlerinde görülmemiş olması da bu düşünceyi doğrulamaktadır.

41 *Say*, burada *-a-*, *-r-* gibi de okunabilirdi: *Sri*?

46 *öd.iig*, *-i* eksiktir: *ötügi*. Bk. T II B 28: *eşitgil bizing ötügümüzni, birgil bizing kolutumuznu* "bizim dileğimizi eşit, bizim istediğimizi ver"; *kolu- tumuznu* < *kolu - t - umuz - ni*; *kolu-* "listemek, rica etmek" v. b. *kolu - t* "istek, rica"; krş. *geçit*, *yanut* v. b.

50 *alban, yasak tutmayın; alb.an tutzun* (63). *alban tut-* "vergi vermek." (Bk. Ban g - G abanın, *Türkische Turfan - Texte* I, 12 Anm. u. 1). *-maym* < *-madın*.

53 *Temür*, sözün ilk harfi zedelenmiştir; *Demür* şeklinde de okunabilirdi.

53-55 Burası anlaşılması en güç olan yerdir. Ben burada, çok tereddütle olsa dahi, *Irk Sında* okumak ve bunu bir hasad olarak anlamaktan başka bir yol bulamadım. 55-inci satırdaki *yarışı* (yahut: *yaraşı*, *yarı(a)kı*??) sözünü Kaş ğ a ri 'deki (III, 24-15) *yarşı L. yar-ış-t* (?) "o 11 tak, munas sif" iile karşılaştırırsak, ortadaki güçlük az çok kalkmış olur.

ilk bakışta, *Tokluĝ Temür* 'den sonra *-ning* üzerinde düşünülmesi iyi olurdu, yalnız o zaman da *sında (sırda, -an* v. b.?) ile *yarışı* sözlerini anlamak kolaylaşmıyor.

55 *e.dlep*, 48-inci satırdaki *edlep* ile karşılaştırılınca, buradakini *adlap*, *aylap*, *avlap*, *ıdlap* ve bunların iinoeleri de okunabilirdi. Yalnız burada da, 48 - de olduğu gibi, "iş l emek, iş l etmek" v. b. benzer arıamlardaki *edlep* olması gerektir. (Krş. WB. IV, 1446; *baĝ ek-*; *edlep* 'in sonraki şekli olan *eyle-* 'nin ifade ettiği anlamlara bk. {1} *e-* yerindeki *a-* için bk. : *e.rti* (52) ve *e.mti* (52).

S6 *urubumuz* ve *urubnu* (61). Başka uygurca yazılında bu adı taşıyan bir vergi şimdiye kadar görülmemiştir. Bu sözün *uçup* okunması da işi kolaylaş-tırmıyor. Görebildiğimiz li'ıgatlerden Zen ık er (I, 118) *urup* sözünü kaydetmiş ve bunun < L j "un q u ar •t" dan bozulmuş olduğunu söylemiştir. Bizim metnimizin yazıldığı zaimarılında bu Tfuık ülülkesinin kültür münasebetini gösteren bu sözün yukardaki *ruh* ' olması gerektir. Tımarcı (Damiinenpiichter) 'lar,

rJ 48 - inci satırda *edle-* geçtiği için, aynı metinde bir de *eyle-* şeklinin bulunmasını düşünmek imkanını görmüyorum. (R ad 1 of f - M a 1 ov, *Uigurische Sprachdenkmaler*, S. 133 - 134, Nr. 78, Z. 5 - teki *eyim* (oku: *euhn?*) 'in *ed* ile ala.kadar olması şüphelidir.

biz Biz 46. 59
b.-iniñ 65

beg Bey
b. bolup ke"- 31
Yabğu b. 20

beril Beri
- tın b. 47

bol- olmak
köp b.-dı 57
yarışı b.-dı 55
b. -sar 52
birle b.-up 60
b..g b.-ıp k..1- 31
yarlıg b.- zain 66

bu Bu 15. 46
b. yılda 60

buka (Ad)
Esen B. 11
Say B. 41

burun Önce
b.-k1 46

bütker• Bitirmek, tamamlamak
b.-,iimiz 61

çak Çağ
ç.-ino" 11. 20. 23. 26. 31. 34. 37. 40
ç.-intın ber ü 47

çakırça (Ad)
Kuba Ç. 40

çakudu (Ad). 41

çinkitl (Ad). 31

edle- İşlemek
bağui e.-p 48
bağlarımızı e.-p 55

emti Şimdi 44 a 52. 62

er- İmek
yoridımız erti 52
bütkerdimiz erti 62

emen (Ad)
A. Buka 11

lduk• kut (Unv)
.../z I. - k. 6
Künçük I. - k. 12. 27

iki İki 62

ilçi İlçi 2
i.-ler 13. 17. 42
Tıdğ İ. 37

ilçkedey (Adl) 23

inçü Tımar (arazi)
i. bağçı 4. 9. 14. 18. 24. 29. 32. 35. 38. 43

ini Küçük kardeş
ağa i.-lerimiz 47. 59

lrkenür (Ad)
İ. İrkey 16

irkey (Ad)
İ. kenür İ. 17

kal- Kalmak
k.-dı 59

kalan Vergi adı
k. kes-4. 5. 9. 10. 14. 15. 17. 18. 20. 22
25. 28. 30. 32. 33.35. 36. 43. 44
k. tüz- 38

kan Han 11. 16. 20. 23. 26. 31. 34. 37. 40
47. 51. 53
k -ımız 45. 64

katıl- Karışmak
k.-madı 39

kel- Gelmek
k.-ip 2. 24. 28. 32. 37

kes- Kesmek, tanzim etmek
kalan k.-ip 4. 9. 14. 18. 21. 29. 32. 35
43
kılan k.-mişi yok 5. 10. 15. 19. 22. 25
30. 33. 36. 44

kıya (Ad)
Kulun- k. 34

kıtay (Ad) 12

kibek (?) (Ad). 20

köp Çok 57. 59

kuba (Ad)
K. Çakırça 40

kuduğu (Ad)
K. Batur 16

kulun (Ad)
K. - Kıya 34

kut bk. : iduk - kut

küç Güç, emek
k. bir- 51

küncük (Ad)
K. lduk-kut 12. 27

ol O, -dır 64. 65

ök Tıpkı
anınğ teg ö. 58

ötüg Ötünc 64

öze Üzere 16

özge Başka 49

say (Ad)
S. Buka 41

ında (?) (Ad)
İrk S. 57

takı Dahi 52

tañçı (Ad) 31

tarkan Tarhan 7

tarmainin (?) (Ad). 26

taruğa (Unv.) 24

teg Gibi
anınğ t. ök 58

temüke (Ad) 42
temür (Ad)
 Yisün T. 34
 Tokluğ f.-ge 45. -ning 53
tıdğ (Ad)
 T. ilçi 37
tı- Demek
 tutzun tiser 63
tokluğ (Ad).
 1. atlığ taruğa 23
 T. Temür 45. 53
tut- Tutmak, vermek
 alban t. 63
 t.-mayın 50
tüke (Ad). 6
tüpçük (Ad)
 T. Batur 27
tüz- tan,im, tayin etmek
 kalan t.-üp 38
urub Vergi adı
 U.-umuz 56
 U.-mı 61

yabğu (Adl
 Y. Beg 20
yana Yene
 5. 15. 19. 22. 25. 30. 33. 39. 44
yangı Gün (?)
 altı y.-ğa 1
yarışı Ortak
 y. bol- 55
yarlığ Karar, emir
 y. bol- 66
yasak Vergi adı
 alban y. tut- 49
yeme Dahi, gene. 54
yigirmi Yirmi
 y.-nç ay 1
yisün (Ad)
 Y. Temür 34
yıl Yıl
 bu y.-da 60
yok Yok 5. 10. 15. 19. 22. 25. 30. 33. 36. 44
yorı- Yürümek, geçinmek
 küç birip y.-dınız 51

